

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію КОЛЬЦОВА Віталія Михайловича

«Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи», подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Унаслідок епохальних змін на рубежі 80–90–х років ХХ століття країни Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія) суттєво підвищили рівень власної значущості, стали консолідованими або напівконсолідованими демократіями з притаманними їм системами міжінституційних відносин. Виявилось це зокрема й у тому, що в країнах Вишеградської групи спершу (в ході колапсу комуністичних режимів) було ініційовано або відновлено феномен політичної опозиції, а згодом (у ході демократизації) його було розвинуто, структуризовано й інституціоналізовано в цілісну політико-правову систему. Її дослідження, зокрема в ракурсі з'ясування сутності, особливостей формування та розвитку, а також поточних параметрів функціонування і структуризації, важливе у порівняльно-політологічному контексті, бо може бути дорожньою картою поступу політичної/парламентської опозиції в Україні.

Крім того, актуальність проблематики дисертаційної роботи Кольцова Віталія Михайловича «Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи» зумовлена тим, що інтеграційно-демократизаційні процеси в аналізованому регіоні все ж не призвели до однозначного трактування та позиціонування політичної опозиції, зокрема в її міжінституційному, партійно-виборчому, системному чи антисистемному, національному чи наднаціональному вимірах. Тому окремі атрибути політичної змагальності, зокрема її модальність і різноманітність, зумовили потребу порівняльно-політологічного аналізу феномена, особливостей формування та структуризації політичної опозиції у Вишеградській групі. Загалом актуальність дослідження суті, феномена, особливостей формування і розвитку, а також параметрів структуризації політичної опозиції в країнах регіону полягає у потребі означення політичних інститутів, практик та процесів, котрі окреслюють параметри ефективності й інституціоналізованості міжінституційних

(виконавчо-законодавчих, партійно-електоральних, урядово-опозиційних тощо) відносин у контексті розвитку сучасних політичних систем країн регіону.

Саме з огляду на це, дисертаційну роботу побудовано так, щоб теоретико-методологічно і практично-емпірично порівняти особливості формування та функціонування політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. Відповідно, у теоретико-методологічній частині роботи увагу зосереджено на таких питаннях, як: розуміння суті політичної опозиції; виявлення напрямів, акторів або типів відносин у площині політичної опозиції; розрізнення вузького і широкого розуміння політичної опозиції; з'ясування підходів, завдань і проблем структуризації форм та типів політичної опозиції; окреслення сутності й особливостей становлення та структуризації парламентської опозиції; теоретизація політико-правового статусу, форм роботи і функцій парламентської опозиції тощо. У результаті аргументовано, що політична і навіть парламентська опозиція не може бути лише конструктивною та системною, оскільки вона може виявлятися не тільки у різних формах, а й як деструктивна і навіть антисистемна, у тому числі на національному та наднаціональному рівнях.

Натомість, в емпіричній частині дисертаційної роботи увагу зосереджено на: історичних і трансформаційних особливостях формування та функціонування політичної опозиції у країнах Вишеградської групи; сутності дисидентства, опору, тероризму і фракційності як форм суспільно-політичної активності і політичного нонконформізму в регіоні; ролі протестних суспільно-політичних рухів і організацій у формуванні політичної опозиції і демократизації країн регіону; позиціонуванні, статусі, повноваженнях і параметрах інституціоналізації політичної/парламентської опозиції в країнах регіону; виконавчо-законодавчих і партійно-виборчих параметрах структуризації, ефективності й уповноваженості системної парламентської опозиції в країнах регіону; сутності, особливостях, детермінантах та наслідках феноменів антисистемної, антиістеблішментської та наднаціональної політичної опозиції й євроскептицизму як вияву опозиційності у країнах регіону.

Отже, дисертаційна робота Кольцова В.М. набуває ваги у контексті прагнення наповнити вітчизняну модель міжінституційних відносин досвідом

становлення та структуризації політичної і парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи. На це спрямовані мета та завдання дисертації, в яких заслуговує на увагу прагнення автора обґрунтувати проблему в достатньо широкій історичній ретроспективі та перспективі. З огляду на те, що огляд історіографії та джерельної бази дослідження є вдалим, а кількість використаних українських та зарубіжних бібліографічних джерел є вражаючою (1358 позицій, а з них 1121 джерело іноземною мовою), дисертанту вдалось продемонструвати різноманітні теоретико-методологічні підходи та створити авторську модель дослідження становлення та структуризації політичної і парламентської опозиції, в тому числі і в країнах Вишеградської групи. Відповідно, ціла низка теоретичних й емпіричних положень і понятійно-категоріальний апарат, використаний автором, безумовно варті уваги, що підтверджують виважені узагальнення, висновки та рекомендації.

До основних здобутків автора дисертаційної роботи варто віднести наступні:

1. Вдосконалення знання про етимологію і концептуалізацію політичної опозиції. Зокрема обґрунтовано, що про політичну опозицію доцільно говорити у множині: на підставі класичного/вузького і сучасного/широкого розуміння, які об'єднані визнанням права політичних та громадських діячів критикувати уряд, владу, політичну систему, їхні дії, наміри та політику і пропонувати їм альтернативи. У цьому контексті підтверджено, що партійна політична опозиція переважно є парламентською і властива для демократичних режимів, а непартійна політична опозиція – позапарламентською та притаманна для недемократичних режимів. Крім того, доведено, що висока інтеграція і диференціація еліт знижує, а низька інтеграція та диференціація еліт стимулює потенціал принципової політичної опозиції і потенціал нелояльності й антисистемності політичної опозиції (с. 23–24, 60–134);

2. Обґрунтування на підставі виділення таких різновидів парламентських партій як урядові, опозиційні та нейтральні (або ситуаційні) помилковості ототожнення парламентської опозиції і парламентської меншості та теоретичного положення, що наявність сильного уряду не обов'язково і не

односторонньо вказує на наявність слабкої парламентської опозиції. Крім того, вмотивовано, що залежно від типу політичного режиму парламентська опозиція самостійно визначає, якою має бути її функціональна стратегія – коопераційною чи конфронтаційною, стабільною чи ситуативною тощо (с. 22, 135–191);

3. Аргументацію, згідно з якою розвиток протестності і нонконформізму в автократичних режимах «реального соціалізму» у країнах, які сьогодні входять до Вишеградської групи, відбувався через постійне сприйняття впливу відмінних інституціональних і контекстуальних стратегій та політичних курсів автократичних режимів, але не був уніфікованим монолітною і консолідованою контраверсією автократії, бо то характеризувався, то не характеризувався процесами громадянської мобілізації за підтримку суспільно-політичних вимог та колективних дій. Хоча, разом із цим, виявлено парадокс, згідно з яким організованіші, і раніше створені групи політичної протестності отримали менші політичні дивіденди, ніж менш структурно впорядковані, проте максимально підтримані громадськістю суспільно-політичні рухи (с. 26, 192–272);

4. Положення, згідно з яким наявність сильної парламентської опозиції є передумовою формування надійних і дисциплінованих формальних політичних інститутів, які сприяють рівноправному розподілу результатів демократизації. Крім того, виявлено взаємозалежності, за якими: чим демократичніші політичні режими, тим сильніші повноваження й функції політичної, зокрема парламентської, опозиції, та навпаки; чим більша невдоволеність населення соціально-економічним розвитком та перетвореннями, тим сильнішою є політична, зокрема парламентська, опозиція; чим менш впливова політична, зокрема парламентська, опозиція, тим легше партіям влади створювати державні структури, що ізольовані від політичного процесу. У підсумку прослідковано, що статус політичної, передусім парламентської, опозиції в країнах Вишеградської групи значною мірою є не правовим, а політико-правовим, адже слугує інструментом і механізмом критики влади та гіпотетичним варіантом її зміни, передусім за результатами виборів (с. 26, 297–365);

5. Твердження, що парламентська опозиція в країнах Вишеградської групи відносно слабо уповноважена в ініціюванні та прийнятті законодавства,

хоча й забезпечена важелями «блокуючого впливу» на законодавчу діяльність, а відтак і на реалізацію курсів та принципових законодавчих ініціатив урядових кабінетів. Водночас з'ясовано, що для країн регіону притаманна значною мірою розсіяна та частково ідеологічно й поляризаційно розділена, хоча загалом досить партійно уповноважена політична, зокрема парламентська, опозиція (с. 22–23, 366–420);

6. Пояснення і тлумачення, що інтеграційно-демократизаційні процеси в країнах Вишеградської групи не призвели до однозначного позиціонування політичної опозиції як винятково конструктивної, а викликали її різносторонню логіку в міжінституційному, партійно-виборчому, системному і антисистемному, національному і наднаціональному вимірах та зрізах. З цього приводу доведено, що коли напівлояльна політична опозиція є легальною, вона типологізується як антисистемна у рамках політичної системи, а коли нелояльна політична опозиція є нелегальною, то вона позиціонується як антисистемна поза рамками політичної системи (с. 23, 421–442).

Зміст автореферату повністю відображає основні положення, висновки та узагальнення, що містить дисертаційне дослідження. Оформлення дисертації й автореферату здійснено з дотриманням відповідних вимог до такого роду робіт.

Загалом у дисертації було здійснено комплексне порівняльно-політологічне дослідження проблематики особливостей становлення і структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи – Польщі, Словаччині, Угорщині й Чехії. На цій підставі встановлено, що про політичну опозицію в країнах Вишеградської групи (і не тільки), зокрема в умовах значної інтегративності та глобалізованості політики і політичного процесу, доцільно говорити винятково багатовимірно, а не лише в категоріях національного, регіонального чи локального або наднаціонального позиціонування. Усі висновки і рекомендації роботи є релевантними, а сама робота виконана згідно з встановленими вимогами та правилами.

Тим не менше, віддаючи належне позитивним здобуткам та висновкам дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі питання, які потребують певних уточнень, зауважень і дискусії:

1. У сьомому розділі дисертаційної роботи автор проаналізував вплив міграційної та інституційної кризи у Європі та країнах Вишеградської групи і їх значення у структуризації наднаціональної та національної політичної опозиції і євроскептицизму. Однак цікаво дізнатись позицію дисертанта з приводу того, чи змінилась і модифікувалась структуризація взаємин політичної влади/урядів та політичної опозиції на момент початку й інтенсифікації соціально-економічної кризи, зокрема упродовж періоду 2008–2011 рр. ?

2. У тій частині дисертації, де автор аналізує політичну протопозицію в автократичних режимах «реального соціалізму», застосовано переважно соціологічне бачення політичної змагальності, і це не дивно, бо увагу сконцентовано здебільше на соціологічному розумінні тодішніх політичних режимів. Натомість у частинах дисертації, де увагу сфокусовано на політичній, зокрема парламентській, опозиції в умовах демократії, наголос зроблено і на інституційному, і на соціологічному детермінуванні політичної змагальності. Чому це зроблено саме таким чином, а не за аналогією?

3. Схвально те, що в дисертаційній роботі охоплено чималі історичні періоди, у рамках яких досліджено різні особливості становлення і структуризації політичної опозиції в теперішніх країнах Вишеградської групи. Причому це були періоди як автократичної, так і демократичної політичної практики. Однак у рамках такої історичної та теоретико-методологічної дихотомії чи не вважає дисертант, що доречно було б апелювати і до міжвоєнного періоду окреслення поставленої проблематики? Наскільки це було можливо й доречно та чи це не могло б привнести додаткові знання та висновки про досліджуваний феномен? Якщо це не зроблено свідомо, то з яких причин?

4. Як дисертант може пояснити цілком релевантний висновок про те, що політична, зокрема парламентська, опозиція в країнах Вишеградської групи окреслена не правовим, а політико-правовим статусом? Що може слугувати причиною того, що в країнах аналізованого регіону не прийнято відповідних законодавчих актів, які безпосередньо та вичерпно регламентували би саме політичну опозицію?

5. Дисертаційна робота своєю верхньою межею має період до грудня 2017 р.

Чому в роботі не охоплено період 2018 р. і на скільки розширення часових рамок роботи могло би модифікувати вже отримані висновки та результати? Невключення 2018 р. було зумовлене технічними, статистичними чи операційними (як то часом виконання роботи) причинами?

6. На мою думку, у Додатку В треба було б представити, а в основному тексті дисертації врахувати результати виборів не лише нижніх, а й верхніх палат двопалатних парламентів. Це дозволило б глибше оцінити суть, повноваження та особливості структуризації політичної опозиції в країнах регіону.

Разом із цим, висловлені зауваження та побажання не мають принципового характеру і не применшують значимості роботи, а пропонують шляхи подальшого наукового розвитку і більш глибокого осмислення досліджуваної проблематики.

Загалом це дає підстави для висновку, що пропонована дисертаційна робота є цікавим й оригінальним дослідженням, яке логічно та аргументовано представляє підхід автора стосовно розв'язання теоретико-методологічних і емпіричних проблем становлення й структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. Тому дисертація Кольцова В.М. «Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи» є самостійним і завершеним дослідженням, яке відповідає «Порядку присудження наукових ступенів» (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а відтак його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент,

доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

Ю. О. Остапець

Підпис професора Остапця Ю. О. підтверджую:
Вчений секретар
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

О. О. Мельник